
Ανεμοπετάλιο

Vol 1, No 1 (2023)

Ανεμοπετάλιο

**Η «κουκλοποιία» και το κουκλοθέατρο σαν
εργαλείο στην εκπαίδευση και τη ψυχοθεραπεία**

Georgia Tzilou

doi: [10.12681/anem.36022](https://doi.org/10.12681/anem.36022)

Copyright © 2023, Ιστορικός, Ενδυματολόγος, Κουκλοποιός από το
Γουτού Γουπατού Project

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Η «κουκλοποιία» και το κουκλοθέατρο σαν εργαλείο στην εκπαίδευση και τη ψυχοθεραπεία

Μαρίζα Νταϊφά ¹

¹ Ιστορικός, Ενδυματολόγος, Κουκλοποιός
από το Γουτού Γουπατού Project

www.goupatou.gr
mntaifa@yahoo.gr

Τα οφέλη της κουκλοποιίας σαν θεραπευτική παρέμβαση τόσο σε κλινικό, όσο και εκπαιδευτικό πλαίσιο τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει να επισημαίνονται και στην Ελλάδα όλο και περισσότερο. Οι κούκλες τόσο για τα παιδιά, όσο και για τους ενήλικες είναι το μακροβιότερο παιχνίδι παγκοσμίως. Έχουν τη δύναμη να διεγείρουν τη φαντασία, ενώ ανακινώντας παιδικές αναμνήσεις συνθέτουν έναν ασφαλή τρόπο έκφρασης για την ατομική ή και συλλογική δημιουργικότητα. Η κούκλα χρησιμοποιείται πλέον ευρέως στην εκπαίδευση αλλά και στη θεραπεία παιδιών, εφήβων, ενηλίκων αλλά και ατόμων με αναπηρίες. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της persona doll που χρησιμοποιείται για να παίξει το ρόλο του ενδιάμεσου, του διαμεσολαβητή ανάμεσα σε θεραπευτή και θεραπευόμενο ή εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενο.

Τόσο η κατασκευή κούκλας, όσο και το κουκλοθέατρο εν γένει δεν είναι στην πραγματικότητα μια απαιτητική μέθοδος και αυτό μπορούν να το επιβεβαιώσουν όλοι όσοι ασχολούνται με αυτό τον τόσο δημιουργικό τομέα. Δουλεύοντας με πολύ απλά υλικά, όπως χαρτί, εφημερίδα, ύφασμα ή και με άψυχα αντικείμενα της καθημερινότητας όπως σφουγγαρίστρες, ξεσκονόπανα, οδοντόβουρτσες, κατσαρόλες, μπορούν να δημιουργηθούν ενδιαφέρουσες μορφές που με απλές τεχνικές εμψύχωσης μπορεί να τους εμφυσήσει κανείς ζωή. Μένει μόνο στον καθένα μας να ανοίξει διάπλατα τα αυτιά και τα μάτια της φαντασίας, ώστε να μπορεί να ακούσει τις ιστορίες που θέλουν να μας διηγηθούν.

Η κούκλα αυτή καθαυτή και το κουκλοθέατρο προσδίδει μια πιο παιχνιδιάρικη διάθεση στην έκφραση της δημιουργικότητας και έχει τη δύναμη να παρασύρει αποδεδειγμένα και τους πιο δύσπιστους ενήλικες. Οι ενήλικες, όταν επιτρέπουν στις κούκλες να παραμείνουν κούκλες, μπορούν πιο εύκολα να αποκτήσουν επίγνωση της υπόστασής τους, της δυναμικής τους στη συντροφικότητα, στο να μπορούν δυναμικά να συνθέσουν μαζί τους ένα ασφαλές

πλαίσιο έκφρασης. Η κούκλα στους ενήλικες γίνεται ο κλειδοκράτορας που θα επιτρέψει την είσοδο τους στο χώρο της φαντασίας με όλες τις δυνατότητες που αυτή προσφέρει.

Για τα παιδιά τα πράγματα είναι συνήθως πιο απλά, η κούκλα είναι πάντα εκεί συνοδοιπόρος, επιστήθιος φίλος και ενδιάμεσος συνομιλητής. Η κούκλα γίνεται ένα ασφαλές δίκτυο μέσω του οποίου μπορεί να εκφράσει χωρίς δισταγμό τις σκέψεις του, τα συναισθήματα και τις φαντασιώσεις του εντελώς απενοχοποιημένα, εξάλλου η κούκλα είναι αυτή που παίρνει όλη την ευθύνη. Αυτό το ασφαλές δίκτυο είναι ευεργετικό φυσικά στα πλαίσια της θεραπείας, αλλά διευκολύνει κατά πολύ και την εκπαιδευτική διαδικασία.

Ακόμη και τα παιδιά που δεν έχουν αναπτύξει λόγο μπορούν να εμψυχώσουν μια κούκλα μέσω της γλώσσας του παιχνιδιού που γνωρίζουν πολύ καλά. Στην ειδική αγωγή η κούκλα αποτελεί ένα πολύ δυνατό εργαλείο μάθησης, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε πολύ διαφορετικά επίπεδα: να αναπτύξει διαδραστικά τη λεκτική ικανότητα ή και εν γένει την επικοινωνία, να ρυθμίσει τα επίπεδα του στρες, να ελέγξει την έκταση της υπερκινητικότητας, να εξελίξει μέσω του role-playing κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες, να διδάξει καθημερινές ρουτίνες και όρια. Στο πεδίο της πρακτικής εφαρμογής η κούκλα μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στο άνοιγμα της Επικοινωνίας, Συνεργασίας, Επιβεβαίωσης, Ευθύνης, Ενσυναίσθησης, Δέσμευσης και του Αυτοέλεγχου.

Η κατασκευή μιας κούκλας συνδέεται άμεσα με την αναπαράσταση του εαυτού και πάντα ένα κομμάτι του δημιουργού αποτυπώνεται πάνω της. Όταν η δημιουργία γίνεται σε αλληλεπίδραση με μια ομάδα, αποκτά ένα κομμάτι και της αναπαράστασης του άλλου. Έχει αποδειχτεί, πως μέσα από τη διαδικασία της κουκλοποιίας, τόσο στα παιδιά, όσο και στους ενήλικες πραγματοποιείται μια αλλαγή στην αυτο-εικόνα με παρατηρούμενη θετική επίδραση στην αυτοεκτίμησή μετά το τέλος της παρέμβασης. Η συνεργασία, το μοίρασμα των υλικών και των ιδεών, η διαδικασία επίλυσης πρακτικών προβλημάτων σε συνεργατικό επίπεδο βοηθούν την ομάδα να αλληλεπιδράσει, ενώ ταυτόχρονα το άτομο μέσα στο δημιουργικό πλαίσιο ενδυναμώνει την αυτοεικόνα του. Η αίσθηση προσωπικής ικανοποίησης είναι διάχυτη μετά από κάθε τέτοια δημιουργική παρέμβαση, η σύνδεση νου, ψυχής και σώματος δημιουργεί ασυνείδητα διαδικασίες αυτοφροντίδας και αυτοεπούλωσης.

Σε πολλές περιπτώσεις στο εξωτερικό, στον τομέα της art therapy, η κατασκευή κούκλας χρησιμοποιείται στην προσπάθεια θεραπευτικής επαναπροσέγγισης της ταυτότητας του ατόμου. Μέσα από αυτή τη δημιουργική διαδικασία αποτυπώνεται τελικά μια προσωπική ανασύνταξη που ανασύρει σχεδόν αυτόματα τις δυναμικές πηγές του ατόμου που θα το βοηθήσουν να επανασυνδεθεί με το είναι του και με τους άλλους σε ένα πιο υγιές μοτίβο.

Για να γίνει πιο κατανοητό το θεωρητικό πλαίσιο που αναφέρθηκε συνοπτικά παραπάνω θα παρουσιαστούν δύο παραδείγματα εφαρμογής:

- στην εκπαίδευση ενήλικων ατόμων με αναπηρία, στο ιδιωτικό ΚΔΑΠ ΑμεΑ Διάπλασις Καλαμάτας, όπου είμαι εξωτερικός συνεργάτης
- στο workshop puppet making που συντόνισα στη Γεωργία ως educator, στα πλαίσια του Erasmus+ με τίτλο “Intercultural: educative tools for non formal education” που διενεργήθηκε υπό τη σκέπη του οργανισμού Kavilia Cooperativa, απευθυνόμενη σε μια ομάδα εκπαιδευτικών από διαφορετικές χώρες προέλευσης (Γαλλία, Γεωργία, Αρμενία, Ρουμανία, Ελλάδα). Για το συνολικό αποτέλεσμα του workshop μπορείτε να επισκεφτείτε το link <https://www.facebook.com/100063976786088/videos/1147072142837549>

Στη στοχοθεσία των μαθημάτων με τίτλο “Κουκλοπαιχνιδίσματα” που διενεργούνται στα πλαίσια της δημιουργικής απασχόλησης ατόμων ΑμεΑ, επικεντρώναστε σε κουκλοθεατρικές δράσεις που βελτιώνουν τις αισθητικοκινητικές λειτουργίες, την ενίσχυση της αυτογνωσίας και συνεκδοχικά της αυτοεκτίμησης, την καλλιέργεια της ψυχικής ανθεκτικότητας και την ενδυνάμωση των κοινωνικών δεξιοτήτων. Ένας βασικός άξονας των μαθημάτων είναι η επαφή με διαφορετικά υλικά, ώστε η απρόσμενη σύνδεσή τους να οδηγήσει στη δημιουργία μιας ξεχωριστής οντότητας. Τα υλικά μας μπορεί να είναι απλά, όπως το χαρτί σαν βάση, και η διακόσμηση μπορεί να είναι ένας θησαυρός από ετερόκλητα υλικά (ανακυκλώσιμα υλικά, καπάκια, χάντρες, κουμπιά, μαλλιά, υφάσματα).

Μέσα από το πρίσμα της διαφορετικότητας των υλικών, οι ωφελούμενοι του ΚΔΑΠ συνταιριάζουν κάθε φορά, με απρόσμενο τρόπο, στοιχεία που το καλοκαίρι οδήγησαν στην δημιουργία μιας γιγαντόκουκλας, του κύριου “Πατσαβουράκη”, που έδινε λύση στο δράμα της θάλασσας στην καλοκαιρινή εικαστική παράσταση του ΚΔΑΠ. Στη δημιουργία συνέβαλαν όλοι οι ωφελούμενοι, ενώ για την εμπύχωση επιλέχθηκε ένας ωφελούμενος 60 ετών, που γενικά ήταν πολύ κλειστός και απόμακρος από την ομάδα. Εμφανώς, η όλη διαδικασία της κατασκευής και της εμπύχωσης της γιγαντόκουκλας τον γέμισε χαρά και αυτοπεποίθηση. Μετά τη συμμετοχή του στο δρώμενο, ο ωφελούμενος ανοίχτηκε στην ομάδα και από τότε δείχνει μεγαλύτερη προθυμία συμμετοχής στις διάφορες δραστηριότητες.

Η διαδικασία της κατασκευής κάθε φορά κάνει τους ωφελούμενους πιο ευδιάθετους και ανάλαφρους ψυχικά. Έτοιμοι να πειραματιστούν μέσα σε ασφαλές πλαίσιο - χωρίς περιορισμούς για το τι είναι ωραίο και τι όχι, τι ταιριάζει και τι όχι - χρησιμοποιούν για τις κουκλοθεατρικές συνθέσεις τους ό,τι υλικό υπάρχει μπροστά τους. Πάντα στη διαδικασία της κατασκευής, όταν είναι απολύτως ελεύθερη η σύνθεση, επικρατεί ηρεμία και συγκέντρωση. Ο καθένας με τα ξεχωριστά του χαρίσματα βρίσκει δίοδο μορφοποίησης της κούκλας του με

τελείως ξεχωριστό τρόπο. Και με τον καιρό η παρουσία και η σχέση που αναπτύσσεται με την κούκλα μπορεί να βοηθήσει στο να εξέλθει ένα άτομο από την απομόνωση και τον αυτοεγκλεισμό αναπτύσσοντας δημιουργικό ενδιαφέρον για το περιβάλλον του.

Όταν πάλι η κούκλα είναι αποτέλεσμα ομαδοσυνεργατικής εργασίας, η διαδικασία αλλάζει πλαίσιο. Εκεί πλέον μπορεί να αναδειχθεί το χάρισμα του καθενός προς όφελος της ομάδας και της συλλογικής δημιουργίας, όπως έγινε εμφανές με τον κύκλο εργασιών για τις κούκλες από σύρμα και ύφασμα που χρησιμοποιήθηκαν στην γιορτή για την επέτειο της 28ης Οκτωβρίου. Αυτή η διαδικασία αποδείχθηκε πολύ πιο αποδοτική αναφορικά με την τόνωση της αυτοεκτίμησης και τη βελτίωση της αυτό-εικόνας. Οι συμμετέχοντες ανέλαβαν ένα ξεχωριστό πεδίο υλοποίησης ανάλογα με τις ιδιαίτερες κλίσεις του καθέναν. Άλλος έστησε το συρμάτινο κορμό, άλλος τον τύλιξε με το σκοινί, άλλος έφτιαξε τα μαλλιά, άλλος ζωγράφισε το πρόσωπο, άλλος έκοψε το πατρών του ρούχου, άλλος το έραψε. Όλα αυτά τα πεδία στην ένωσή τους δίδαξαν βιωματικά στους συμμετέχοντες την τέχνη της συνεργασίας. Η δημιουργία από την αρχή μιας κούκλας και η επαφή μαζί της δημιουργεί ένα θετικό βίωμα που αρκεί για να λειτουργήσει θεραπευτικά.

Στους ενήλικες, για να νοηματοδοτηθεί αυτή η εμπειρία και να αφομοιωθεί δημιουργικά το βίωμα της επαφής με την κούκλα, χρειάζεται διαφορετική στοχοθεσία. Στην περίπτωση του workshop puppet making που διενεργήθηκε στη Γεωργία επιλέχθηκε η κατασκευή μικρής συρμάτινης κούκλας, καθώς είναι πιο γρήγορη στην σύνθεσή της. Στην πρώτη φάση δόθηκαν σαφείς και πολύ λεπτομερειακές οδηγίες για την κατασκευή, ενώ στο βάθος έπαιζε βίντεο που είχε δημιουργηθεί για να εικονοποιήσει τις επιμέρους φάσεις της κατασκευής. Αυτό αμέσως δημιούργησε ένα κλίμα ασφάλειας και ηρεμίας καθώς ο καθένας θα μπορούσε να πάρει το χρόνο του για να κατανοήσει και να υλοποιήσει τις διάφορες φάσεις πάντα με τη δική μου παρέμβαση και βοήθεια, όπου χρειαζόταν.

Η διαδικασία της κατασκευής μιας μικρής κούκλας καταφέρνει στην πράξη να μεταφέρει ήπια τους συμμετέχοντες ενήλικες σε μια άλλη πραγματικότητα, αυτή της κούκλας, ενός άψυχου αντικειμένου που αυθόρμητα συντελεί στη μετάβαση και σύνδεση με το παιδικό κομμάτι του καθενός. Μέσω αυτής της αυθόρμητης σύνδεσης διαμορφώνεται μια συνθήκη χαλάρωσης και εμπιστοσύνης. Ταυτόχρονα, η από κοινού συμφωνία πως θα ολοκληρωθεί η κατασκευή σε συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο, όσο δύσκολο και αν φαντάζει στην αρχή - τουλάχιστον για κάποιους ενήλικες που δεν είχαν προηγούμενη σχέση με τις κατασκευές-πλαισιώνει την από κοινού ανάληψη μιας ευθύνης. Όταν όλοι «πέφτουν με τα μούτρα στη δουλειά» ο χρόνος εκμηδενίζεται. Στη δική μας περίπτωση ήταν στο μόνο εργαστήριο που κανείς δεν θέλησε να κάνει διάλειμμα.

Στα τελικά δημιουργήματα ήταν εμφανές πως ο καθένας μορφοποιούσε στοιχεία της προσωπικότητάς του και της ιστορίας του. Μια εκπαιδευτικός, η μεγαλύτερη σε ηλικία, έφτιαξε δύο κούκλες, τη μάνα και την κόρη, καθώς η ίδια ένοιωθε έντονα την απουσία της κόρης της που ζούσε μακριά της. Ένας άλλος συμμετέχων με έντονη αθλητική δράση, μποξέρ, έφτιαξε ένα σούπερμαν. Κάποιοι άλλοι έδωσαν μορφή στο ζωάκι τους, σκυλάκι ή γατάκι, που ένοιωθαν την έλλειψή του αυτό το δεκαήμερο μακριά από το σπίτι. Η διαδικασία της κατασκευής κινητοποιεί τη συναισθηματική εμπλοκή των δημιουργών με το δημιούργημά τους, ανοίγοντας έναν εσωτερικό διάλογο με την κούκλα που συμβολίζει απωθημένα συναισθήματα ή ανάγκες.

Όλες οι κούκλες που δημιουργήθηκαν έλαβαν μέρος σε ένα σύντομο, αλλά πολύ χαριτωμένο video stop motion animation που επιμελήθηκε η ομάδα Kavilia Cooperativa από τη Σύρο, που ήταν και συνδιοργανωτής φορέας αυτής της δράσης. Εν συντομία, σκοπός αυτού του εργαστηρίου ήταν να μπορέσουν όλοι οι εκπαιδευτικοί να εμπλακούν στη δημιουργική διαδικασία της κατασκευής μιας εύκολα και γρήγορα υλοποιήσιμης κούκλας, που μπορεί να αποτελέσει ένα πρωτοποριακό πολυεργαλείο στη διαφοροποιημένη μάθηση τόσο στην τυπική, όσο και στη μη τυπική εκπαίδευση. Οι εκπαιδευτικοί μπόρεσαν να νοιώσουν τη δύναμη της κούκλας στην ενδυνάμωση της ομάδας, στην έκφραση πιο δύσκολων συναισθημάτων, στην ανάδυση της φαντασίας. Όπως αναφέρει πολύ χαρακτηριστικά η Susanna Orongan, οι άνθρωποι αρέσκονται στο να κάνουν κούκλες γιατί αρέσκονται στο να παρατηρούν τους άλλους ανθρώπους, πώς αντιδρούν, πώς μοιάζουν, τι φοράνε, πώς νοιώθουν. Έτσι, η γενική εκτίμηση στα διάφορα είδη κούκλας αυτή καθαυτή είναι η απόδειξη πως ο καθένας μας εκτιμάει την ατελείωτη ποικιλία των συνανθρώπων του.

Η ευχή μας για αυτό το σεμινάριο ήταν οι εκπαιδευτικοί να φύγουν με μια κούκλα-μάρτυρα μιας δημιουργικής διαδικασίας, οπότε επιστρέφοντας στη βάση του ο καθένας να μπορέσει να τη χρησιμοποιήσει σαν σύμβολο για το πόσο σημαντικό είναι να αναπτύσσει ο καθένας μας εντελώς διαφορετικές διαστάσεις του εαυτού του. Η παραχθείσα κούκλα θέλαμε να λειτουργήσει σαν σύμβολο για το ενδιαφέρον του ενός ανθρώπου για το διπλανό του και σαν βίωμα του πως μπορούμε να ζήσουμε με σεβασμό απέναντι στη διαφορετικότητα, απολαμβάνοντας κοινά ενδιαφέροντα, όνειρα και ιδανικά στο πλαίσιο πάντα μιας κοινής ειρηνικής ζωής.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Κούκλες από τα μαθήματα στο ΚΔΑΠ ΑμεΑ Διάπλασις, Καλαμάτα

Εικόνα 1: « Γιγαντόκουκλα, ο κύριος Πατσαβουράκης»

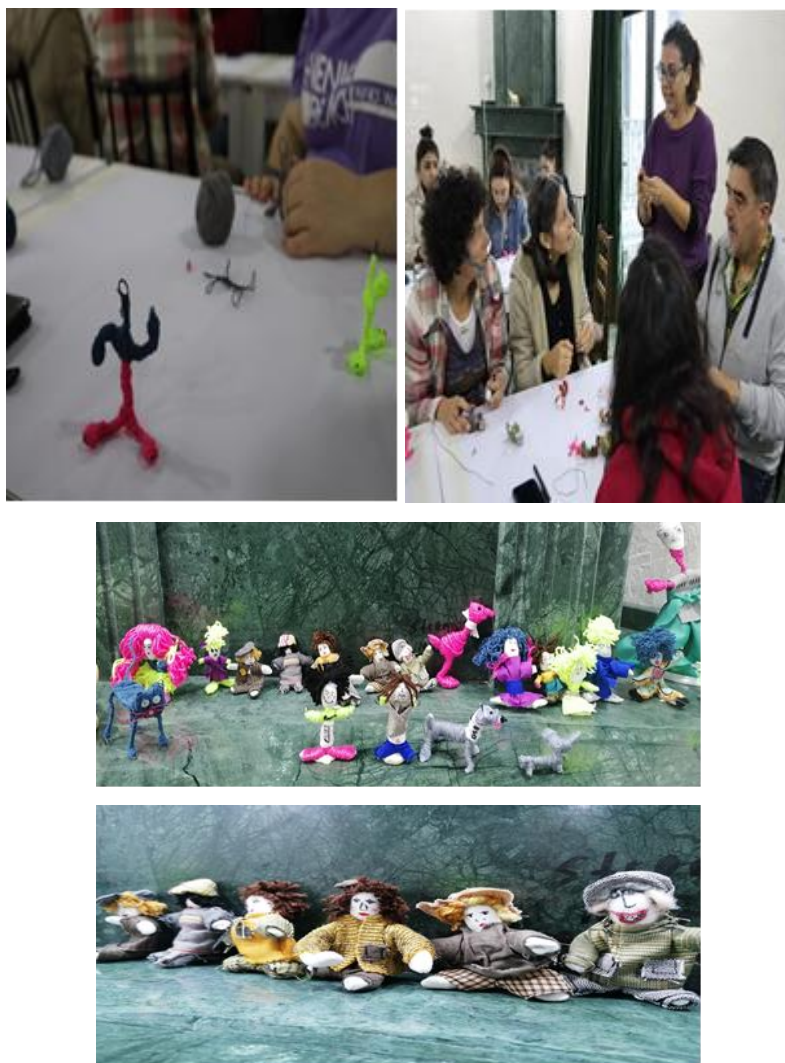
Εικόνα 2: «Μικρές μαρότες σύνθεση ετερόκλητων υλικών»

Εικόνα 3: «Μαρότες μικρές από ύφασμα και γέμισμα βαμβάκι, όπως έφτιαχναν παλιά τις κούκλες»

Εικόνα 4: «Κούκλες φτιαγμένες από σύρμα και ύφασμα»

Εικόνα 5: «Κούκλες φτιαγμένες στα πλαίσια του workshop of making rappets, Erasmus+ Intercultural: educative tools for non formal education»

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Crosby, J.W. (2011). Test review: F. M. Gresham & S. N. Elliott social skills improvement system rating scales. Minneapolis, MN: NCS Pearson, 2008. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 29(3).

Feen-Calligan Holly, McIntyre Barbara, Sands-Goldstein Margaret, Art Therapy Applications of Dolls in grief recovery, identity, and community service, *Journal of the American Art Therapy Association*, 2009.

Jennings Sue, Creative Puppetry with children and adults, (Speechmark, 2008).

Makridakis, M. (2006). More than just puppets: An interview with Lani Gerity of [audio recording]. Retrieved September 29, 2009, from <http://www.artelland.com/Lani-interview.mp3>.

Oroyan, S. (1997). *Anatomy of a doll: the fabric sculptor's handbook*, C&T Publishing.

Whitney, T. (1999). *Kids like us: Using persona dolls in the classroom*, Beltsville, Gryphon House.